

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Osmanlı Devleti'nin Beşinci Düşmanı: Çekirgeler

The Fifth Enemy of the Ottoman Empire during World War I: Grasshoppers

Mehmet Ali YILDIRIM*
Kilis 7 Aralık Üniversitesi

Özet

Osmanlı ülkesinde öteden beri çekirge istilaları ve buna bağlı kıtlık ile sosyo-ekonomik sıkıntılar var olmuştur. Ancak devletin son dönemlerinde özellikle de Birinci Dünya Savaşı yıllarında çekirge istilalarının Batı ve Güney Anadolu ile Halep ve Suriye vilayetlerini etkisi altına alması buralarda yaşayan ahaliyi âdeta canından bezdirmiştir. Felaketin önünü almak adına harekete geçen Ticaret ve Ziraat Nezâreti evvela mücadeleyi merkezden yönetmek adına 1912 yılında hazırlamış olduğu çekirge kanununun ve talimatnamelerin sıkı bir biçimde uygulanmasını sağlamıştır. Ardından da 1916 yılında Alman uzmanların öncülüğünde bir teşkilat vücuda getirmiştir. Böylece savaş şartlarının olumsuzluklarına rağmen daha etkin, bilinçli ve kurumsal bir mücadeleye geçilmiştir. Ulaşımındaki ve mevcut teknolojik yapıdaki imkânsızlıklara, mali yokluklara rağmen çekirge ile mücadeleye kayda değer mesai harcanmış, önemli bütçe ayrılmıştır. Savaş yılları boyunca eldeki imkânlar nispetinde bu işte zaafiyete meydan verilmemiştir. Geleneksel yöntemlerle beraber güncel itlaf metotlarının pratiğe dökülmesine, ahalinin topyekûn mücadele noktasında bilinçlendirilmesine, her türlü vasıta kullanılarak çalışmalara katılımının teminine gayret edilmiştir. Yerel mülkî ve askerî kadrolardan maksimum derecede istifade edilmiştir. Nihayet emekler boşa gitmemiş ve içerideki bu seferberlik hali karşılık bulmuştur.

Anahtar kelimeler: Osmanlı Devleti, çekirge istilaları, Birinci Dünya Savaşı.

Abstract

In Ottoman States there had always been grasshopper infestation now and then; and this caused some socio-economic problems and famine as a result. However, in the last years of the state, especially during World War I, the grasshoppers vastly influenced West and South Anatolia along with Aleppo and Syria regions; and the residents in these locations were negatively influenced. Acting to prevent a more destructive disaster, the Ministry of Agriculture and Commerce ensured that the law and regulations related to grasshopper problem - enacted in 1912 - were strictly implemented with the aim of a centralized control. Later, in 1916, an organization under the leadership of German experts arose. This way, despite the problems of war conditions, a more efficient, informed and institutional struggle started. Despite insufficient technological infrastructure and transportation and the lack of financial resources, a

* Yrd.Doç.Dr., Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, e-mail: maliyildirim@kilis.edu.tr

considerable amount of time and money were spent on the combat efforts against grasshoppers. During the war, the authorities pushed on fighting with limited sources available at hand. They strived for effective implementation of modern mass destroying methods together with traditional methods; raising awareness of the people for a full scale campaign; and ensuring their participation to the fight with every means at hand. The local civilian and military staffs were exploited to the maximum extent for the purpose. Finally, the efforts were not wasted and this campaign became successful. As a result of the efforts, important results were accomplished.

Key words: Ottoman State, grasshopper invasions, The First World War.

Giriş

Dünyanın her tarafında olduğu gibi Osmanlı ülkesinde de her türlü zirai mahsule çeşitli haşere salgınları ile hastalıklar musallat olmuş ve bir mücadeleyi zorunlu hale getirmiştir. Osmanlı'da özellikle devletin son zamanlarında zirai mücadele konusunun başında ise çekirgeler yer almıştır. Sonsuz sürüler halinde ortaya çıkan çekirgeler buldukları yerde verdikleri zararın yanında gittikleri bölgelerde mahsulatı yemek suretiyle kıtlığa ve de açlığa neden olmuşlardır.

Osmanlı Devleti'nin geniş tarım arazilerinde çekirgeler her zaman var olmuş olsalar da bunların sürüler halinde tarımsal araziye istila etmeleri belirli zaman dilimlerinde gerçekleşmiştir. Söz konusu zaman içerisinde ise memleketin önemli bir kısmında ziraatta büyük zararlar meydana gelmiş devletin vergi kaybı bir yana geçimini topraktan temin eden ziraat ehli de bu durumdan çok kötü etkilenmiştir (Erler, 2012: 90-92). Bu nedendir ki çekirge istilaları afet olarak tabir olunmuştur (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir, 1334: 3)¹. Bu müthiş afet Birinci Dünya Savaşı yıllarında *düvel-i muhasamadın ziyade memalik-i Osmaniyye ve ordu-yı Osmani için bir tehlike teşkil etmiş ve ahaliyi açlıkla tehdit ettiği için çekirge beşinci bir düşman telakki edilmiştir* (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1332: 420)².

Kısa sürede ekili dikili alanları âdeta çorak topraklara çeviren çekirgeler, devletin bu işle işgalini bir nizam çerçevesinde yürütmeyi gerekli kılmıştır. Aslında öteden beri devlet, gücü ve imkânları dâhilinde çekirge sürüleri ile mücadele için her türlü tedbiri almıştır. Bunun yanı sıra hayatın normal seyrinde lokal olarak bir bölgeyi etkisi altına alan çekirge istilası genel olarak iktisadi bir çöküntüye neden olmamıştır. Zira birçok yerde köylü kendi ihtiyacını karşılayacak kadar ekip biçmekteydi ve aza kanaat etmeye zaten alışık, zor durumlarda hayvanlarını satmak suretiyle temel gıda ihtiyacını bir nevi değiş tokuş yöntemiyle civardan temin edebilmekteydi. Lakin savaş yıllarında bu durum farklı olmuştur. Çekirge felaketi nedeniyle mahsulün telef olduğu

¹ Bu eser 1915 Aralık ayında İstanbul'a gelen ve çekirge mücadelesinin tanzimi işiyle görevlendirilen Alman Bücher tarafından mücadele bölgelerindeki raporların derlenmesiyle hazırlanmıştır. Almancadan Osmanlı Türkçesine çevirisinin tashih ve kontrolü ise Halkalı Ziraat Mektebi haşerat-ı ziraiyye hocası Süreyya Bey tarafından yapılmıştır. Bundan sonra 1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., şeklinde kısaltılacaktır.

² Makalenin başlığı bu ifadedden mülhemdir.

bölgelere gıda sevkiyatı yapmak, nakliye vasıtalarının askeri işler için kullanılması nedeniyle oldukça zorlaşmış ve bu durum felaketin şiddetini arttırmıştır (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 3-4).

Özellikle Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yıllarında yukarıda bahsedilen zorluk derinden hissedilmiştir. 1915 senesinde çekirgeler ülkenin büyük bir kısmını istila etmişler ve mahsulü mahvetmişlerdir. Bu yıl içerisinde Batı Anadolu'yu etkisi altına alan Fas çekirgesi istilası çok geçmeden Anadolu demiryolunun batısında ve kuzey güney istikametinde yayılmıştır. Aynı zamanda Orta Fırat bölgesinde bulunan çekirgeler de kesif hale gelip Halep vilayetinin büyük bir kısmı ile Urfa ve Zor Sancaklarına sirayet etmişlerdir. Bütün bu istilanın mali kaybı ise beş milyon lirayı bulmuştur. Aynı sene Mısır'ın seyyar çekirgelerinden oluşan büyük çekirge bulutları kısmen deniz ve kısmen de Sina yarımadası yolunu kuzey doğu istikametinde kat ederek yumurtalarını Filistin kıtasına bırakmak üzere yere inmişler ve burada oldukça büyük zararlara neden olmuşlardır³. Takip eden yıllarda da özellikle Fas çekirgesinin varlığı devam etmiştir.

Çekirge İstilalarına Genel Bir Bakış

Osmanlı'nın son dönemlerinde Anadolu'yu tehdit eden başlıca iki cins çekirge bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi Fas çekirgesi (*dociotaurus maroccanus*)⁴ diğeri ise çöl çekirgesi başka bir deyişle Mısır'ın muhacir

³ Bu arada Batı Anadolu'da ve Suriye'de ortaya çıkan Fas çekirgelerinin Konya, Karahisar, Kütahya, Eskişehir gibi memleketin buğday ambarı hükmündeki mahallere yumurta bırakmalarının ve Halep, Antep, Adana ovalarına kadar ulaşan Mısır çekirgelerinin çoğalmasının önü kısmen alınmıştır. (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 4).

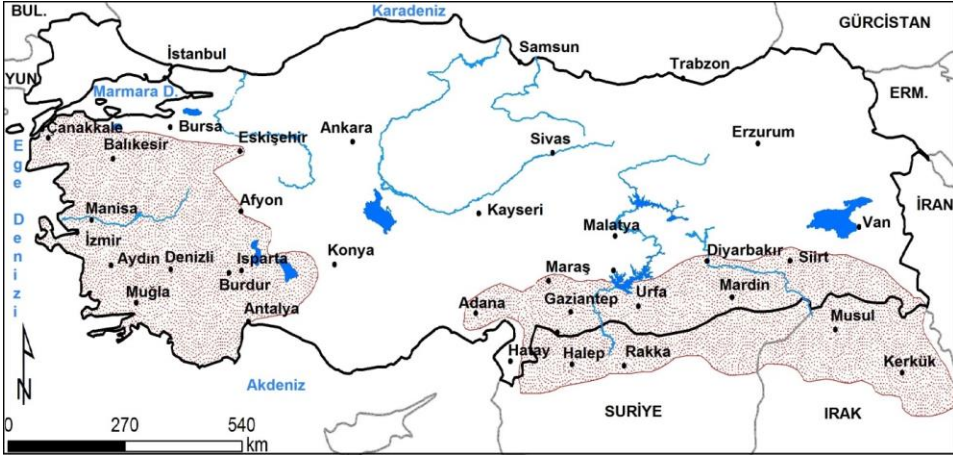
⁴ Fas çekirgesinin ilkbaharda genellikle Nisan ayında yumurtadan çıktıktan sonra ve tekrar yumurta bırakmaya kadar aşağı yukarı 3-3,5 aylık bir hayat devresi vardır. Genel olarak Temmuz ayında yumurta bırakırlar ve her türlü dış tesirlere karşı yüksük adı verilen dayanıklı bir muhafaza içinde bulunan yumurtalar iklim koşullarına göre yaklaşık yedi-dokuz ay toprakta kalır. Yerli Fas çekirgeleri ile mücadele edilmediği takdirde ayrıca tabii düşmanları yetersiz kalıp iklim koşullarının uygunluğu durumunda çekirgeler yıldan yıla daha da çoğalma imkânına sahip olurlar. Sonuçta yerli safhadan göçmen safhaya geçerler uzun mesafeleri kat edebilmeleri için vücutlarının bazı organları ve özellikle de kanatları gelişir. Bu durumda istila felaketi kaçınılmaz olur (Balâmir, 1956: 6-14). Çekirgelerin oluşturduğu sürü genellikle pek sık ve derindir. Takip ettikleri yol uzaktan fark edilebilir. Geçtikleri yerlerde bitkiler görünmez. Ekili alanlara konduklarında yeşillikleri tamamen kapatırlar. Uzaktan bakıldığında sadece siyah bir renge tesadüf edilir. Sürü, bir köyün tarlalarına indiği vakit buğdaylar başak halindeyse tamamen tüketilir. Biraz olgunlaşmışlarsa köylü sadece saman biçebilir. Afyondan başka her türlü ekin çekirgelerin yiyeceği arasındadır. Önceden önü alınmadığı takdirde köyde mahsul namına bir şey kalmaz. Özellikle Anadolu'da bütün tarlalar mümbit ovalarda bulunduğundan çekirgeler ise bu vadileri çeviren tepelerden aşağı doğru hareket ettiklerinden tarlaların hemen hepsi mahvolmaya mahkûmdur. Böyle bir çekirge sürüsü birkaç gün zarfında hatta bir gecede bir köyün bütün tarlalarını yok edebilir. Zira bir çekirge kurtçuk veya kanatsız halde iken ağırlığı kadar bazen daha fazla gıda tüketir. Üçüncü ya da dördüncü gelişme devresindeki çekirgelerden mürekkep imha edilmiş bir sürünün 100 ile 120 ton arasında olduğu müşahede edilmiştir. (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 322-323).

çekirgeleri (*schistocerca gregaria*)⁵ idi. Çöl çekirgeleri, Osmanlı topraklarının doğu ve güneydoğu bölümü ile Arap vilayetlerinde, Fas çekirgeleri ise yayılma coğrafyası olan başta Batı Anadolu'da yoğun olmak üzere Orta Anadolu, Güneydoğu ve yine Arap vilayetlerinde istilalarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda 1865, 1878, 1890, 1902 senelerinde seyyar çekirgeler, evvela büyük küteller halinde Filistin toprakları ile Suriye'de ortaya çıkmış ve zirai alanların çoğunu mahvetmişlerdi. Bölge insanı bahsi geçen seneleri çekirge senesi olarak isimlendirmiş ve bu belanın hatırasını uzun bir süre canlı tutmuştur. Seyyar veya muhacir çekirgelerin en dehşet verici istilaları ise 1915 senesinde vuku buldu. Çekirge sürüleri bu yılın şubat ayında evvela Filistin'de görüldüler (İhsan et-Tercüman, 2012: 200). Sürülerin bir kısmı Mısır tarafından Sina Yarımadası'na doğru giderken, diğer kısmı Akdeniz üzerinden Yafa civarına indiler. Bir kısım sürü ise Kızıldeniz'i Sina Dağı'nın güneyinden geçerek Hicaz vilayetini istila etti. Çekirgeler bütün Filistin ile Kuzeyden Antakya'ya ve Güneydoğu'dan Irak'a kadar olan sahaya yumurta bıraktılar. Dört hafta sonra ortaya çıkan yeni nesil, haziran ayında kanatlanarak kuzey ve kuzeydoğu istikametine uçtular. Temmuz ayında Adana'ya kadar ulaşan sürüler özellikle pamuk tarlalarına büyük hasarlar verdiler. Doğu Anadolu'nun yüksek dağlarına kadar hareket eden muhacir çekirgeler Suriye ile Irak topraklarında 1916 yılına kadar varlıklarını devam ettirerek tarımsal faaliyetleri durma noktasına getirdiler. Savaş yıllarında Halep'in kuzeydoğu ve doğu kısımları ile bütün Urfa livası ve Deyr-i Zor livası çekirgelerin istilalarına maruz kaldığı gibi Musul ve Bağdat havalisi de bu beladan nasibini aldı (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 6, 10-11)⁶.

Fas çekirgelerinin en etkin istila dönemleri ise 1876 ile 1881 yılları arasında ve 1909'dan Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan bir zaman diliminin içerisinde gerçekleşmiştir. Batı Anadolu'nun iklimi Fas çekirgesinin yaşam koşulları için uygun olduğundan söz konusu çekirgelerin burada ve Suriye vilayeti ile Kuzey Irak havalisinde yerli olarak buldukları 1913 yılı itibariyle Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nce görevlendirilen uzmanların raporlarıyla tespit edilmiştir (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası 1332: 420). XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren İzmir Sancağı, Aydın Vilayeti, Saruhan (Manisa) Sancağı, Denizli Sancağı, Karahisar-ı Sahip (Afyon Karahisar) Sancağı, Karesi (Balıkesir) ve Biga Sancakları ile Menteşe (Muğla) Sancağı ve bunlara bağlı yerleşim yerleri çekirgelerin istilasına maruz kalmıştır (Gökmen, 2010: 128-134).

⁵ Bu çekirge türü yeryüzündeki en zararlı çekirgelerdendir. Ülkenin güneydoğusundan Dicle ve Fırat vadilerini ve bunların kollarını takip ederek Anadolu'ya giren çöl çekirgesi Irak, Suriye, Güneydoğu Anadolu ve Doğu Anadolu'da geniş bir bölgeyi istila eder. Burada bulunan zirai mahsulleri mahveder. Çöl çekirgesi Fas çekirgesinde olduğu gibi uzun bir yumurtlama dönemi geçirmez. Yumurtalar toprağa bırakıldıktan iki veya üç hafta sonra yeni nesil çekirgeler ortaya çıkar ve beslenmek için şiddetle gıdaya ihtiyaç duyarlar (Balâmîr, 1956: 32-41).

⁶ Çöl çekirgelerinin son büyük istilası Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki istilalardır. Bundan sonraki en önemli istila 1928 yılında gerçekleşmiştir (Balâmîr, 1952: 14-15).

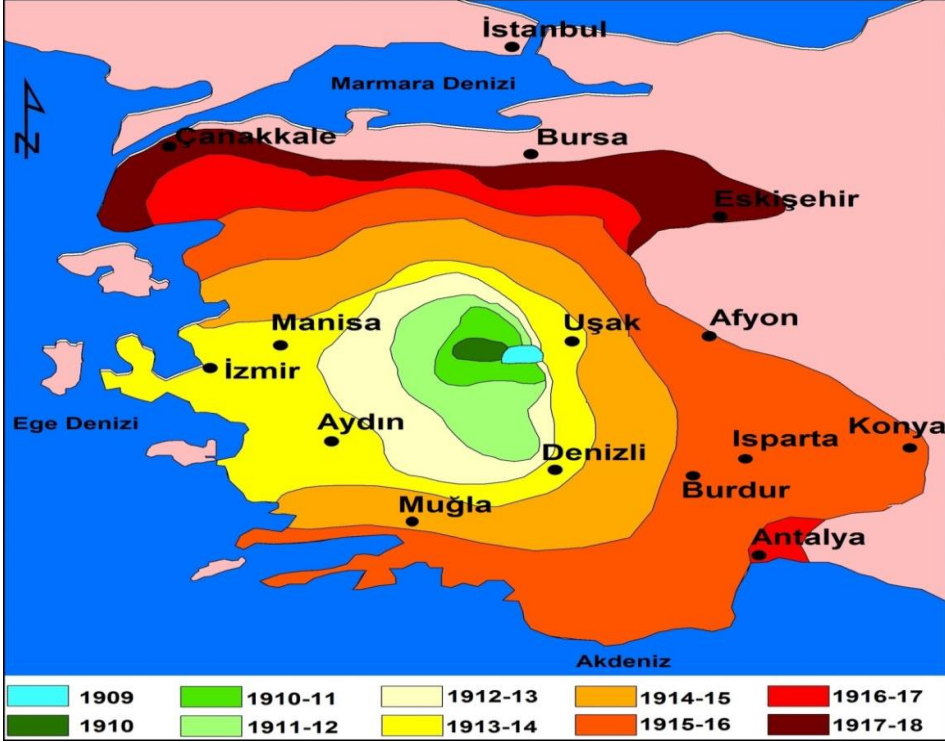
Harita 1. Batı Anadolu'da ve güneyde Fas çekirgesinin istila bölgeleri (Uvarov, 1947: 7)⁷

Çekirgeler 1904 ve 1905 senelerinde Simav, Uşak, Gediz ve Eşme'yi istila ettikten sonra, 1909 yılında yeniden Eşme'yi ziyaret ettiler. Hatta 1909 yılından itibaren bütün Batı Anadolu'yu istila eden çekirgelerin kaynağı da Eşme oldu. 1910 yılı itibarıyla çekirge sürülerinde hızlı bir artış vuku buldu. 1910-1911 arasında Eşme, Kula, Demirci, Alaşehir kazaları, 1911-1912'de Buldan, Denizli, Sarayköy kazaları ile Salihli kazasının doğu kısmı 1912-1913 senelerinde Ödemiş ve Menderes ovaları ile Karacasu kazası, 1913-1914 yılında Tavas, Karaağaç, Buldan, Denizli ve Çal kazalarının tarım arazileri çekirgeler tarafından istila edildi. 1913 ilkbaharında kanatlanmış çekirgeler Aydın vilayetinin otuz iki kazasına yumurta bıraktılar⁸. 1914-1915 seneleri zarfında Menderes Ovası'nın güneyinden kalkan çekirge sürüleri Çine kazasına yayıldılar. Ayrıca Menteşe sancağının Muğla ve Köyceğiz kazaları da istilalardan nasiblendi. Batı tarafından Akhisar üzeri sahile doğru ilerleyen sürüler ise Bergama kazasına ulaştılar. İzmir ve Bandırma arasındaki vadiden Kırkağaç ve Soma kazalarına oradan Aydın vilayetini aşarak Karesi sancağının güneyine doğru ilerlediler. Doğuda Menderes ovasında Dinar'ı ve Çivril vadisini bastılar. Tefenni kazası ile Gölhisar nahiyesinin mahsulatını telef ettiler. Uşak ve Afyonkarahisar da bu yıl istilaya maruz kaldı ki en yoğun istila bu dönemde oldu. Bu sene istilaları önlemek için toplanarak çekirge bulunan bölgelere sevk edilen ahalinin vakit kaybetmemek adına çadırlarda kalmaları uygun görülmüş ve sadece İzmir'e 1.000; Hüdavendigâr vilayetine ise 500 adet çadır gönderilmişti (BOA., DH.UMUM. 77/31-10). 1915 ile 1916 yıllarında bütün Aydın vilayeti ve Menteşe sancağı, Teke sancağının büyük bir kısmı ve Konya vilayetine bağlı Burdur ve Isparta sancakları çekirgelerin yatağı oldu (Gönüllü, 2012: 8-22). Doğuya doğru Beyşehir ve Seydişehir ile Konya ovası tehdit altına girdi. Ardından Afyonkarahisar

⁷ Haritaların güncellenmesine katkı sağlayan Gaziantep Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Coğrafya Bölümü öğretim üyesi Doç. Dr. M. Emin SÖNMEZ'e şükranlarımı sunarım.

⁸ Ziraat Müdüriyetinin Aydın Vilayetinin 19 Haziran 330 Tarihli Tahriyatıyla Mürsel Raporu (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1330: 219-223).

sancağının büyük bir kısmı ile Akşehir ovası tehlikeye maruz kaldı. Uşak'ın kuzeydoğusu ile Kütahya sancakları da bu yılki istilalardan etkilendi. 1916-1917 senelerinde istilanın doğuya doğru yayılması engellenebildiyse de Kütahya ve Karahisar sancakları ile Bursa vilayetine doğru genişledi. Bu yıl Çanakkale'nin güney kısımları da çekirge belasına teslim oldu (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 17-23).

Harita 2. Batı Anadolu'da çekirge istilalarının yıllara göre yaygınlaşması (Uvarov, 1947: 5)

Çekirge İstilalarıyla Mücadele

Her tarafı çekirge yataklarıyla dolu olan Türkiye coğrafyasında etkili bir mücadelenin sürdürülmesi elbette bu işin her tarafta ciddiye ele alınmasına bağlıydı. Kayıtsızlık başarısızlığı da beraberinde getireceğinden 1912-1913 senesinde Çekirge Nizamnâmesi tertip edilerek mücadelede yerli usullerin tekniğine uygun olarak icrasına başlandı. Ziraat Nezâreti bu zamana kadar takip edilen metodun bir netice vermediğini tespitle yerel idarelerce verilen mücadele yöntemine son verdi. Ülke genelinde tatbiki mümkün en son usullerin uygulanması noktasında harekete geçti. Uzmanlardan oluşan bir ekip oluşturuldu. Çekirgelerin yaşam koşullarını araştırma ve çekirge ile ilgili çalışmaların teftişinde yabancı mütehassıslardan istifade edildi (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 5-6).

Çıkarılan Kanun ve Talimatnameler ile Çekirge Teşkilatı

1909 yılında ülkenin birçok yerinde çekirge zuhuruna dair bilgilerin merkeze ulaşması ve yürürlükte olan mevcut talimatnamenin çekirge yumurtalarının itlafi yolundaki ihtiyaca cevap verememesi yeni bir nizamnâme hazırlanmasını zorunlu kılmaktaydı. Bu nedenle Orman Maâdin ve Ziraat Nezâreti harekete geçerek bir nizamnâme layihası hazırladı ve Meclis-i Mebusan'a sevk etti (BOA., BEO. 3581/268541). Ancak çekirge ile mücadeleyi düzenleyen kanun 14 Kasım 1912 tarihinde ve Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat başlığı altında ilan edilerek uygulamaya konulabildi (Takvim-i Vekâyi, Nr. 1290: 1-2; Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 26-28; Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1328: 951-953; Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 29). Söz konusu kanunun en önemli özelliği ise mücadele keyfiyetinin merkez tarafından yürütülmesini öngörmesiydi. Başka bir deyişle işe Ticaret ve Ziraat Nezâreti el koymaktaydı⁹.

Dokuz maddeden oluşan ve sonradan yapılan düzenlemelerle güncellenen kanuna göre istilaya maruz kalmamış yerlerde çekirgenin görüldüğü veya yumurta bıraktığı tespit edildiği anda o civardaki köy muhtarları, ihtiyar meclisleri ve ahali ile yerleşim yeri dışındaki aşiret reisleri durumu derhal yerel idareye ihbara ve mevkii göstermeye mecburdular. Ahaliden herhangi biri tarafından haber verildiği ve ihbarın doğruluğu teyit edildiği takdirde ihbar eden kişiye ikamet ettiği yer ile merkez arasındaki mesafe dikkate alınarak ve mahsus komisyonun onayıyla bir ile üç lira arasında mükâfat verilecekti (Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Madde 1).

Çekirge zuhur eden ve yumurta görülen yerlerde hususi talimata göre teşkil edecek komisyonlar yine aynı talimat çerçevesinde gerekli muameleyi ifa edeceklerdi (Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Madde 2)¹⁰. Köylerdeki sakinler, köylerinin sınırları dâhilindeki çekirge yumurtası gömülü araziye kendi çiftleriyle ücretsiz olarak sürüp veya kazıp yumurtaları meydana çıkararak toplamaya ve bunun için mükellef olan her fert hususi komisyon tarafından belirlenecek miktarda yumurta toplayıp depolara teslim etmeye mecbur tutulmuşlardı (Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Madde 3). Toplanacak yumurtanın ahalinin baş edemeyeceği miktarda olması durumunda yardım için üç saatlik mesafedeki civar köylerden mükellefler sevk edilecekti. Nerelerden adam toplanacağı ve bunların ne kadar yumurta toplayacakları komisyonun takdirine bırakılmıştı (Çekirgenin İtlafı Hakkında Kanun-ı Muvakkat,

⁹ Çekirge ile mücadele, kanun ve talimatnameler muvacehesinde gerçekleştiği için ayrıntıya girmekte fayda görülmemiştir.

¹⁰ Bunun yanı sıra işçi ve çiftlerin mücadele bölgesine gönderilmesi için komisyon tarafından redif birliklerinden sevk olunacak askerler geçici olarak bu hizmette istihdam edilecekler ve kendilerine maaş ve tayinatlarının bir misli nakit olarak çekirge tahsisatından ödenecekti. Bkz. *Çekirgenin İtlafına Mütedâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkatın 2 ve 7. Maddelerine Müzeyyel Fıkrat Hakkında Kanun-ı Muvakkat 4 Zilhicce 1330/1 Teşrin-i Sani 1328/14 Kasım 1912* (Takvim-i Vekâyi, Nr. 1291: 1; Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 28).

Madde 4)¹¹. Kasaba ve köy hudutları dışındaki uzak mahallerde veya civarındaki mükellef sakinlerin yumurtaların toplanmasında ve itlafında yeterli olmayacakları sabit olan yerlerde komisyonun uygun gördüğü köylerden işçi ve çiftler tedarik edilerek çalışmalar sürdürülecekti. Her bir işçi ve çift için ise mahalli komisyonların verdiği bilgiye göre vilayet komisyonu tarafından belirlenen miktarda yevmiye ödenecekti. Yumurtalar itlaf edildikten sonra ilkbaharda herhangi bir yerde sürfe (kurtçuk) halinde çekirge görülecek olursa o bölgenin komisyonları hemen yine mükellef ahaliyi sevk ederek çekirgeleri talimatname doğrultusunda tamamen imha etmeye çalışacaklardı (Çekirgenin İtlaflı Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Madde 5-6).

Kanunname ile hususi talimatname hükümlerine bağlı olarak çekirge yumurtasının imhası için köylere gidecek olan muvazzaf ve geçici memurlar ile komisyon üyelerine harcırah kararnamesi gereğince verilmesi gereken yolluk ve yevmiyeler, depo kira bedelleri ve diğer harcamalar mal sandıklarından karşılanacaktı (Çekirgenin İtlaflı Hakkında Kanun-ı Muvakkat, Madde 7)¹². Mükellef tutulan muhtarlar, ihtiyar heyetleri ve aşiret reisleri ihbar vazifesini vaktinde icra etmedikleri takdirde üç, ahali içerisinde çalışmalara davet edildiği halde gelmeyen kimseler ise birer Osmanlı lirası para cezasına çarptırılacaklardı (Çekirgenin İtlaflı Hakkında Kanun-ı Muvakkat Madde 8). Bu para cezaları merkez vilayet, liva ve kazalarda belediye meclisleri, nahiyeye merkezlerinde ise nahiyeye meclisleri tarafından temyiz olmamak üzere hüküm olunacaktı. Para vermektan imtina edenlerin cezası, ceza kanunnamesinin 37. maddesi gereğince hapse tahvil edilip infaz edilecekti¹³.

Çekirgenin gerek yumurta gerekse sürfe halinde itlaflı için sevk edilecek kimselerin mükellefiyet yaşı on beşten başlayacak ve mükelleflere görevlerini yapmadıklarında verilecek olan ceza, ceza kanunnamesinin 40. maddesi dikkate alınarak tespit edilecekti¹⁴. Kanun-ı muvakkata 25 Ekim 1913'de eklenen maddeye göre ise bir veya daha fazla yerde kanunda belirtilen mükellef ahali ile imhası mümkün olamayacak derecede çekirge yumurtası veya sürfe müşahede edildiği takdirde bütün mükelleflere çekirge komisyonlarınca belirlenen miktarda

¹¹ Üç saatlik mesafedeki köylerden gelen ahalinin de kifayet etmeyeceğine komisyon tarafından kanaat getirilirse söz konusu uzaklık beş saate çıkarılabilecekti. Ayrıca köy sakinleri ne kadar yumurta ve kurtçuk toplama ile mükellef tutulmuşsa şehir ve kasaba ahali de o miktar yumurta toplamaya, kurtçuk itlaf etmeye mecbur olacaklardı. Bkz. *Çekirge İtlaflı Hakkındaki 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkata Mezeyyel Kanun-ı Muvakkat* 22 Cemaziyelahir 1331/16 Mayıs 1329/29 Mayıs 1913 (Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 504).

¹² Ayrıca çekirge itlaflı için dolaştıkları yerler ve görevleri çerçevesinde olsa bile mülkiye memurları ve jandarmaya harcırah ile yevmiye verilecekti. Bkz. *Çekirgenin İtlaflı Müteddâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkatın 2 ve 7. Maddelerine Müzeyyel Fıkra Hakkında Kanun-ı Muvakkat*.

¹³ *Çekirge İtlaflı Müteddâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkatın 8. Maddesine Müzeyyel Fıkra Hakkında Kanun-ı Muvakkat* 23 Safer 1331/19 Kanun-ı Sani 1328/1 Şubat 1913 (Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 50).

¹⁴ *Çekirge İtlaflı Hakkındaki 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kanun-ı Muvakkata Müzeyyel Kanun-ı Muvakkat* 22 Cemaziyelahir 1331/16 Mayıs 1329/29 Mayıs 1913 (Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 504-505).

toplamakla yükümlü olduklarının fazlası için ücret ödenecekti. Kıyye¹⁵ başına ödenecek olan ücretin ne kadar olacağı ise bölgenin bağlı bulunduğu komisyonun vereceği bilgiye göre merkez vilayet komisyonlarınca belirlenecekti. Ayrıca ücret uygulaması gayri mükellef ahali için de geçerli olacaktı. Bu şekilde toplanan yumurta ve sürfeler, suiistimale meydan vermemek adına mahalli komisyonlar tarafından tartılarak satın alınacak ve depolarda istiflenip kayıt altına alındıktan sonra talimatname doğrultusunda vakit kaybedilmeksizin itlaf edilecekti¹⁶.

Çekirge kanununun ilanından üç gün sonra 17 Kasım 1912 tarihinde ise çekirgelerin ne yolda itlaf edileceğini öngören talimatname neşredildi (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, 1329: 2-10). Sekiz maddeden mürekkep olan talimatnamede itlaf keyfiyeti ile bunu ifa için gerekli teşkilatın yapısı teferruatıyla yer almaktaydı. Buna göre muhtarlar, ihtiyar heyeti, aşiret reisleri ya da ahali vasıtasıyla çekirge yumurtası bırakılmış araziler tespit edilerek işaretlenecek, yerleri ve genişlikleri deftere kaydedilerek bu defterlerin birer kopyası hemen valiliğe gönderilecekti. Çekirge ihbarı vuku bulduğunda valilik veya mutasarrıflıkların başkanlığı altında idare meclisi, belediye ve ziraat odasından birer üye ile ziraat fen memurlarından ve vilayet muhasebesinden tayin edilecek birer memurdan oluşacak bir komisyon kurulacaktı. Bu komisyona tabi olmak üzere çekirgenin ortaya çıktığı yerlerin bağlı oldukları kaza ile kazanın bağlı olduğu liva merkezlerinde yine yerel idarenin en büyük memuru başkanlığı altında idare meclisi, belediye ve ziraat odası üyelerinden birer ve ziraat fen memuru ile maliyeden bir memurdan müteşekkil ikinci derecede bir komisyon daha kurulacaktı. Ziraat odası açılmamış ve ziraat fen memuru bulunmayan yerlerde ise bunların yerine ehli ziraattan iki kişi komisyonda hazır bulunacaktı. Kaza komisyonu liva ve liva komisyonu da vilayet komisyonuyla müstakil olarak haberleşebilecekti (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, Madde 1-2-3).

Çekirge yumurtalarının toplanmasına ve itlafına nezâret etmek üzere istihdamı gereken geçici memurların ücretini, gönderilecek üye heyetine verilmesi gereken yevmiye ile harcırahı, toplattırılan yumurtaların itlafına kadar muhafaza edilecekleri depoların kira bedelini, satın alınması gereken araç gereçlerin masrafını, çekirge yumurtası toplamak üzere sevk edilecek işçi ve çiftlere ödenecek meblağı ve diğer ücretlerin yaklaşık miktarını merkez vilayette kurulacak olan komisyon belirleyerek Ziraat Nezâreti'ne bildirecekti. Merkez vilayet komisyonundan gelen masraf cetveline göre nezâret, uygun gördüğü miktardaki ödeneğin havalesini mal sandıkları aracılığıyla gerçekleştirecek ve ödenek merkezi komisyon tarafından ilgili yerlere dağıtılarak sarfı için alt komisyonlara yetki verilecekti (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, Madde 4-5).

Komisyonların yazışmaları kazalarda tahrirat kâtibi liva ve vilayetlerde tahrirat kalemi kâtiplerinden biri tarafından yürütülecekti. Kaza komisyonlarının

¹⁵ 1 Kıyye yaklaşık 1.283 gramdır.

¹⁶ *Çekirgenin İtlafına Mütedâir 4 Zilhicce 1330 Tarihli Kunun-ı Muvakkata Müzeyyel Kanun-ı Muvakkat* 24 Zilkade 1331/12 Teşrin-i Evvel 1329/25 Ekim 1913 (BOA. DH.İ.UM.EK. 1/17; BOA. DH.İ.UM.EK. 86/14; BOA., DH.MB.HPS.M. 9/22; Takvim-i Vekâyi, Nr. 1627: 1; Düstûr, Tertib-i Sâni, C.5: 841-842).

vazifesi çekirgelerin bırakmış olduğu yumurta oranına göre mükelleflerin her birinin toplamaya mecbur tutuldukları yumurta miktarını ve icap ettiği takdirde çiftle sürmek zorunda oldukları arazinin genişliğini vaktinde belirlemek, bunu merkez liva ve vilayet komisyonuna tasdik ettirmek, nihayet toplanan yumurtaları kanun ve talimat çerçevesinde itlaf ettirmektir. Ayrıca köy ahalisini yönlendirerek her birinin mükellefiyetleri doğrultusunda toplayacakları yumurtaların depolara teslimine bakmak, bunları huzurlarında açılacak çukurlara doldurarak telef etmek de bu komisyonların görevleri arasındaydı. Son olarak kazalar dâhilinde bulunan redif zabıtlarından, bulunmadığı takdirde ahalinin uygun olanlarından gerektiği kadar geçici memurlar seçilerek tayin edilecekti. Memurlar, verilecek ücret veya harcırah ile bilimum diğer masrafları verilen ödenek dairesinde ve merkez vilayet ya da liva komisyonuna tasdik ettirdikten sonra kullanabileceklerdi. Her on beş günde bir toplanmış olan yumurta miktarını ve gerçekleştirilecek icraatı içeren bir listeyi üst komisyonlarına gönderecekler, buralardan verilen görevleri yerine getireceklerdi (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, Madde 6).

Ahalinin toplayacağı yumurtaları tartarak teslim almak üzere uygun yerlerde kurulacak depolara emin birer ambar memuru tayin olunacak ve bu memurlar yumurta getiren kimseler için evrak tanzim edecekti (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, Madde 7). Çekirge yumurtaları tamamen toplanıp depolara teslim edildikten sonra köylerden, kuyu ve su kaynaklarından uzak yerlerde açılacak derin çukurlara doldurulacak üzerlerine sönmemiş kireç dökülüp toprakla kapatılarak itlaf edileceklerdi (Çekirgenin İtlafına Dair Talimatnâme, Madde 8)¹⁷.

Yukarıda sadeleştirilerek verilen geçici çekirge kanunu ve talimatname 1912 sonundan 1916 baharına kadar bu haliyle uygulandı. Söz konusu kanun-ı muvakkat sonradan eklenen fıkraların da birleştirilmesiyle 20 Mart 1916'da "çekirge kanunu" başlığı altında yeniden ilan edildi ve 1926 yılına kadar yürürlükte kaldı (BOA., DH.İ.UM. 56/39; Düstûr, Tertib-i Sâni, C.8: 748-752)¹⁸.

Ticaret ve Ziraat Nezâreti, çekirge ile ilgili her türlü uygulamaları kanun ve talimatname çerçevesinde yaptırmaya azami özen gösterdi. Ancak istilalar geniş alanlara yayılmaya devam edince mücadelenin de gelişimi kaçınılmaz oldu. Yurt içinden ve dışından çekirge mütehasıslarının çalışmalarıyla Anadolu ve Suriye'deki çekirgelerin biyolojik yapıları ve yayılma sahaları derinlemesine tetkik edildi. Çekirgelerin yaşam evrelerine göre uygun itlaf metotları uygulanmaya başlandı. Nihayet yöntemlerin değişimi ve gelişimi 1916 yılında çekirge teşkilatının yeniden organize edilmesiyle ifade buldu (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1332: 421-432).

¹⁷ Çekirge komisyonların görevleri, yetkileri, çekirge yumurtalarının toplanması sırasında yapılacak işlemler, teftişleri ve ödemeler gibi konular hakkındaki diğer ayrıntılar ise 1914 yılında ilgili yerlere gönderilen umumi tahriratta belirlenmekteydi. Bkz. *Çekirge komisyonlarının ne yolda ifa-yı vazife ideceklerine dâir 31 Kanunuevvel 1329 tarihli tahrirat-ı umumiyye* (BOA., DH.HMŞ.19/25).

¹⁸ 1926 tarihli yeni çekirge kanunu ise yine dokuz madde olarak aynı isim ve içerikle yayınlandı (Resmî Ceride, No. 858, neşir ve ilânı:16/V1/1926, Sayı 400: 759-760).

Teşkilatın başında tabiatıyla Ticaret ve Ziraat Nezâreti bulunmaktaydı. Nezâret, çekirgelere karşı icra edilecek mücadelenin ve bu mücadeleye bağlı bütün işlerin merkez ve mercii idi. Nezâretin öngördüğü tedbirlerin uygulanması noktasında yardıma ihtiyaç duyulduğunda ise Harbiye Nezâreti devreye girecekti. Teşkilatın yeniden organizasyonunda öne çıkan en önemli husus ise istilaya maruz kalan vilayet veya sancaklarda çekirgelerin imhası vazifesiyle meşgul olmak üzere birer müdür tayin edilmesiydi. Karesi, Kütahya, Karahisar-ı Sahip, Isparta ve Burdur, Denizli, Aydın, İzmir, Manisa, Menteşe, Antalya, Karaman, Halep, Urfa ve Zor müdür atanacak başlıca yerler oldu. Diğer taraftan 1916 yılı içerisinde istilalar nedeniyle Bursa ve Çanakkale'de de birer müdüriyet kurulmasına mecbur kalındı. Kentlerdeki en büyük mülki amir, ziraat müdürü, muavini veya muallimi müdürlerle birlikte çalışacaktı. Müdürlerin görev bölgeleri mıntikalara ayrılarak ve değişik vazifelerle mükellef görevlilerle idare edilecekti. Bunların başında zabıtlar, onun altında mahalli ahalinin okuryazarları arasından seçilecek muakkibler ile çavuşlar bulunacaklardı. Her müdürün maiyetine memleketin ve istila edilmiş yerin genişliğine göre dört ve daha fazla zabitan verildi. Zabıtlara istilaya maruz kalmış bölgenin yerli ahalisinden olup, buldukları yöreyi iyi tanıyan muakkibler refakat etmekteydiler. Mücadele memurlarıyla diğer çalışanları teftiş için ilk etapta iki müfettiş tayin olunacaktı. Müfettişlerden birinin bulunacağı merkez İzmir, diğerinin de Urfa olacak ve görev bölgelerini sürekli olarak dolaşarak denetimde bulunacaklardı. Çekirge teşkilatında müdürün, görev ve sorumlulukları ise sekiz maddede belirlenmişti. Diğer görevlilerin yapacağı işler de yine ayrıntılı olarak ele alınmıştı (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1332: 421-432).

Aynı yılın Temmuz ayında ise mücadelenin en önemli ayağı olan çekirgenin yumurtadayken itlafı noktasında *Çekirgelerin yumurta bıraktıkları mahallerin tayin ve iraesine dâir nizamnâme* yayınlandı (BOA., DH.İ.UM. 56/39). Altı maddeden oluşan nizamnâmenin birinci maddesine göre çekirge mücadele memurları çekirgelerin yumurta bırakmalarını müteakip mıntikalarını gezerek gittikleri köylerde muhtar ve ihtiyar heyetine köyleri sınırları dâhilinde yumurta bırakılan bölgeleri sormaya ve muhtar ile ihtiyar heyeti ise bu gibi yerleri göstermeye mecburdular. Bu şekilde tespit edilen yumurta bırakılmış mahaller, mücadele memurları tarafından matbu bir cetvele kaydedilecek ve krokisi çizilerek muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından gösterilen yerlerden başka yumurtalı bir mahal bulunmadığı hep birlikte imza edilecekti. Her memur düzenlediği evrakin birer suretinin eylül sonuna kadar yerel idareye teslim edecek ve yerel idarelerde mücadele memurunun raporuna istinaden itlaf işlemini gerçekleştirecekti. Mücadele memurlarının müracaatı esnasında çekirge yumurtası bırakılmış mahalleri sağlıklı bir şekilde göstermeyen muhtar veya ihtiyar heyeti "evamir-i hükümeti isga" etmeyenler başka bir tabirle hükümetin emirlerini yerine getirmeyenler hakkındaki cezalara maruz kalacaklardı (BOA., DH.İ.UM. 22-1/52-2, Madde 1-2).

Yukarıda bahsedilen ve teorik olarak amansız bir mücadele arzusunu ortaya koyan kanun ve talimatnameler yoğun çekirge istilalarının yaşandığı savaş yıllarında mümkün mertebe uygulanmaya çalışıldı. Özellikle 1916 yılında

oluşturulan ve istila bölgelerinde âdeta ikinci bir seferberliği andıran teşkilat, mücadelenin başlı başına kurumsallaşmasını sağladı.

Çekirgeleri İtlaf İçin Kullanılan Yöntemler

Çekirgelerin itlafı, öteden beri farklı usul ve yöntemlerle gerçekleştirilmekteydi. Ancak yumurta, sürfe ve kanatlı haldeki değişik yaşam evrelerinin her biri ayrı imha metodu gerektirmekteydi. 1912 yılından önce gerek uzmanlar yönetiminde etkili bir teşkilatın oluşmaması, gerek çekirgelerin biyolojik yapılarıyla alakalı bilgilerin yaygın olmaması ve gerekse etkin imha tekniklerinin ve bunun için kullanılan alet-edevatın kısıtlı oluşu mücadelenin başarıya ulaşmasında karşılaşılan olumsuzluklar arasındaydı. Kaldı ki geniş çaplı bir mücadele o derece bir bütçeyi de gerektirmekteydi. İstilaların önünün alınamaması ve çekirgelerin devleti sosyo-ekonomik açıdan hissedilir zararlara uğratmaya başlaması 1912 yılından sonra, önlemler noktasında gelişmeleri de beraberinde getirdi. Topyekûn mücadele uygun itlaf teknikleriyle bilinçli olarak gerçekleştirildiğinde sonuç da olumlu olmaktadır. Lakin savaş, verimli işgücünün cephelere sevk edilmesine neden olduğundan, mücadelenin en etkili silahını zayıflatmıştı.

Çekirgelerin imhası için en uygun zaman hareket kabiliyetlerinin hiç olmadığı veya en düşük olduğu zamandı. Bu ise yumurta ve çekirgenin küçük yaş devresiydi. Osmanlı topraklarına en çok zarar veren Fas çekirgelerinin toprak altında buldukları süre yaklaşık yedi aydı. Çekirgenin bıraktığı her bir yüksükte 40-50 yumurta bulunmaktaydı. Dolayısıyla bu süre zarfında büyük miktarda yumurta toplanması mahsulün de büyük kısmını kurtarmak demektir. Bunun için ilk şart yumurta gömülü arazinin kesin olarak bilinmesi idi. Bundan sonra mükellef ve gayri mükellef ahali vasıtasıyla toprağın kazılması ya da sürülmesi sağlanmaktaydı. Batı Anadolu'da 1915-1916 senelerinde 35.000, 1916-1917 tarihinde 80.000 hektar arazi bu vesile ile sürülmüştü. Ortaya çıkan yumurtalar ise genelde el ile toplanmaktaydı. Kadın ve çocuklar bu konuda daha başarılı idiler. Aynı bölgede 1916 yılında takriben 6.000, 1917 yılında 14.000 ton yüksük el ile toplanmıştı. Toprağın çapalanması suretiyle yumurtaların imhası 1916 yılında pek fazla uygulanmadıysa da bu usul fevkalade iyi bir netice verdi. Bu nedenledir ki aynı sene son baharda Almanya'ya bu işe özel on bin çapa sipariş edildi. Ancak savaş nedeniyle yetiştirilemediğinden çapalar 1917-1918 senesinde kullanılabilirdi¹⁹. Yumurtalar çeşitli yollarla itlaf edilse de nezâretin öngördüğü usul, talimatnamede belirtildiği üzere yumurta paketlerinin çukurlara doldurulup kireçle yok edilmesi idi (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1332: 434).

Diğer taraftan sürfe halinde iken çekirgeleri telef etmek daha kolaydı. Zira milyonlarcasını geniş olmayan arazilerde yok etmek mümkündü. Bunun için başlıca üç türlü itlaf metodu cari idi. Birincisi mihaniki, ikincisi kimyevi ve üçüncüsü hayati usullerdi. Mihaniki yöntemle yumurtadan çıkmış sürfeleri on beş yirmi günlük iken ortadan kaldırmak için kalabalık insan topluluğuyla ayakla

¹⁹ Bir kilo yüksükte 450.000 civarında yumurta olabilir, bir dönüm arazide ise yaklaşık 5 kilo yüksük bulunabilir. (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 194-195, 311-312).

ezmek veya dallarla vurmak, yakmak, çukurlara yönlendirerek toprakla örtmek, ortasında torba bulunan çarşaf gererek üzerine toplamak, çinko levhalar kurmak ve özellikle taşlık olmayan yerler ile dağ eteklerine hendekler kazmak gibi tedbirler uygulanmaktaydı. Bu usuller içerisinde en çok kullanılanı sabah ve akşam vakitlerinde veya serin ve yağmurlu günlerde çekirgelerin uyuşukluğundan istifade etmek suretiyle değnekler, süpürgeler, çalılar ve ağaçtan çatalların arasını otlarla doldurup üzerine bez sararak elde edilen vesait ile vurarak telef etme idi. Sürfeler için süreklilik avı tatbikatı ise nadiren uygulanan bir yöntemdi. Bu taktik birkaç kişinin bez gererek sürfeleri hendeklere yönlendirmesinden ibaretti. İtlaf için kullanılan en başarılı metot ise çinko usulü idi²⁰ ki taşlık ve kayalık yerlerden başka her tarafta, çekirgenin uçmazdan evvel her yaşam evresinde uygulanması mümkündü. 1916-1917 mücadele yılında Halep vilayeti dâhilinde itlaf edilen 42 milyon kilogram çekirge büyük oranda bu usulün tatbikiyle imha edilmişti. Gaz püskürtmek ve yakmak, çarşaf, hendek ve çinko usullerinin tamamı 1914 yılında Aydın vilayetinde tatbik edilmişti (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1330: 220-221). Bu vesile ile yine Batı'da 1916 ve 1917 senelerinde itlaf edilen sürfe miktarı yaklaşık 140.000 ton idi. Çekirge kanatlı hale geldikten sonra ise yapabilecek bir şey yoktu. Nereden kalkıp nereye konacağını kestirmek zaten imkânsızdı. Teneke, boru veya davul çalınmak suretiyle çıkan sestenden dolayı ürkmelerini ve tarlalardan uzaklaşmalarını sağlamaya çalışmak en çok kullanılan usul idi (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1332: 434; 1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 320, 346).

İkinci metot kimyevi mücadele idi. Buna göre genç çekirgelerin üzerine bir tulumba ile yüzde 3-5 oranında sabun suyu (Arap sabunu) serpmek veya yüzde 5 gazyağı ya da katran püskürtmek etkili bir yöntemdi. Lakin savaş

²⁰ Çekirgeler yumurtadan çıktıktan hemen sonra seyahate çıkmazlar buldukları yerin civarındaki çayır ve diğer bitkileri yemeye başlarlar. Yumurta tabaklarının bulunduğu araziler ise bitki yönünden zayıftır. Oysa genç çekirgelerin iştahı yerindedir ve bir günde buldukları yerde ottan eser bırakmazlar. Bir çekirge günde vücudunun ağırlığı kadar yiyecek tüketir dolayısıyla gıda bulmak için gezinmeye başlar. Yolda başka sürülerle birleşmeleri kuvvetle muhtemeldir. Bu esnada çekirge ikinci defa deri değiştirir ve iştahı da artmaya başlar. Sürülerin birleşmesi neticesinde gitgide 3-5 kilometre genişliğinde ve 200-600 metre uzunluğunda bir sürüye dönüşürler. Sadece yiyecek bulmak için ileri atılan çekirgeler toplu halde ilerlerler ve takip ettikleri yoldan çıkmazlar. Kanatlanıp uçacakları zamana kadar bu şekilde yolculuk ederler. İşte çinko usulü 30 santimetre yüksekliğinde bir engelin dikilmesinden ibarettir ki çekirge sürüsü bu engeli aşamaz ve önünde tutulmuş olur. Sağa sola hareket etmeye çalışsa da çinko engelin önünde önceden kazılmış çukurlar bulunduğundan bir gün zarfında sürünün tamamını yok etmek mümkün olabilmektedir. Zira çekirgeler çukurlara bir zorlama olmadan kendiliklerinden düşerler. Dolayısıyla bilinçli uygulandığında (levhalar kurulumu sırasında çekirgeleri ürktürmemek esastır) çok fazla işgücüne ve masrafa gerek duyulmadan en yüksek verim bu usulden alınmıştır. 30 santimetreye 2 metre çinko levhalardan 1.500 adet kurulduğu vakidir ki bu 3 kilometre uzunluğunda bir engel teşkil etmektedir. (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 203-204, 345).

nedeniyle gaz yağı bulunamadığı için bu usule çok tevessül edilemedi. Daha ziyade Paris yeşili (Şuvaynfurt yeşili, urania, bakır arsenat) ve arsenik başarılı olmuştur ki bunların da tedariki savaş nedeniyle pek mümkün olmamıştır (Mehmed Süreyya, 1331: 5-6)²¹. Buna rağmen 1917 senesinde 100 ton arsenik kullanılmıştır. Bunun yanı sıra teşkilat semmli (zehirli) yemleri de kullanma yoluna gitmekteydi. Lezzetli hale getirilmesi için buğday kepeği, malt veya arpa kepeği ile karıştırılan zehir kanatlı çekirgelere karşı da uygulanmaktaydı. Lakin kullanımı pek az bilindiğinden ve çift ve kümes hayvanlarını da etkilediğinden çok sık rağbet edilmedi. Yine de 1917 yılında Rumkale'deki çekirgelerin hemen tamamı bu şekilde yok edildi (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 315, 342-343).

Üçüncüsü hayati (doğal) usullerdi. Bu usullerden maksat çekirgenin tabii düşmanlarından istifade etmekte. Çeşitli kuşlar mesela sığırcık ve leylekler çekirgelerin en müthiş düşmanlarındandı. Hatta Ankara dedelerinin okunmuş suları dağıtarak bu kuşları çekirgeli bölgelere topladıkları öteden beri ahali arasında meşhurdu. 1916 ve daha önceki senelerde çekirge sürüleri ile beraber Anadolu'da milyonlarca sığırcık kuşu ortaya çıkmıştı. 1917 çekirge mücadelesinde sığırcıkların oldukça önemli rol oynadığı tespit edilmiştir²². Sığırcıklardan başka leylekler de önemli miktarda çekirgeyi yiyerek tüketmekteydiler. Nitekim aynı sene Eskişehir civarında leyleklerin faaliyetleri müşahade edilmişti. Bunlardan başka haşerat sınıfından bir takım sinekler de çekirgelerin önemli düşmanlarındandı. Bunun en meşhuru Antrax fenestrata denilen sinekti. Bu sinek özellikle Fırat sahillerinde çekirge yumurtalarının yüzde seksenine hasar vermekteydi. Çekirgelere bulaşıcı hastalık yayan bir takım mikrop ve mantarlar da vardı. Bu nevi sebepler çekirge veya diğer haşerat üzerinde büyük telefere neden olmuşsa da dönemin şartları bu doğal vasitadan suni bir surette istifade çaresini tatbik sahasına çıkaramamıştı. Örneğin 1913 senesinde İstanbul civarında İtalya çekirgesi cinsine bulaşan Entomoptora grylli isimli mantar büyük bir bulaşıcı hastalığa neden olarak bütün çekirgeleri kısa bir sürede yok etmişti. Ancak bir sonraki yıl bu hastalığa sebep olan mantar İzmir'de denenmişse de hastalığın İstanbul'daki nemli şartların olmaması nedeniyle başarı sağlanamamıştı (Mehmed Süreyya, 1331: 6).

²¹ Kimyevi usullerin kullanımı hakkında ayrıca bkz. *Ziraat Mekteb-i Âlisi haşerat dersi ve laboratuvarı muallimi Mehmed Süreyya Bey tarafından çekirgelerin suret-i itlafı hakkında tanzim ve ita kılınan rapor* (Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası, 1331: 219-233).

²² Bu kuşlar çekirgelere rast geldiklerinde başka bir gıda tercih etmezler. Ağırlıklarının üç misli yiyecek tüketen sığırcıklar, çekirgenin sadece gagasıyla yakaladıkları yerini yerler. Çoğu zaman da yaralayarak bırakırlar. Dolayısıyla çekirgenin tabii düşmanları içerisinde en etkili bu kuştur. Öte yandan sığırcıklar çekirge yakaladıklarında ağızlarında yapışkan bir köpük oluşur ve gagalarını açmakta zorlanırlar. Su ile temizlemeye ihtiyaç duyarlar ve su aramaya koyulurlar. İşte köylüler bunu bildiklerinden sığırcık kuşlarını toplamak adına okunmuş su tedarik ederler ve bu suyu kapların içerisine koyarak etrafa bırakırlar. (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 165).

Tablo 1. 1916 ve 1917 senelerinde Batı Anadolu'da muhtelif usullerin uygulanmasıyla imha edilen kurtçuk miktarı²³

Mücadele Mıntıkası	İmha edilen sürfe miktarı (kilogram)		Yerli usullere göre (%)		Muhtelif usuller ile zehir tatbikatı (%)		Arsenik-çinko usulüyle (%)	
	1916	1917	1916	1917	1916	1917	1916	1917
Aydın	4.000.000	6.000.000	94	30	0,6	4	4,5	66
İzmir	2.200.000	6.236.000	67	27	-	14	22	59
Denizli	4.800.000	5.563.000	82	65	5	11,5	13	12
Afyonkarahisar	5.000.000	8.077.000	70	40	-	15	20	45
Manisa	4.700.000	10.599.000	80	50	-	15	20	35
Kütahya	3.000.000	12.000.000	46	49	-	40	14	10,5
Karasi	4.600.000	13.285.000	76	28	-	2	24	60
Antalya	3.000.000	8.091.000	93	55	-	1	7,1	44
Beşşehir	1.000.000	250.000	8,9	78	-	2	1	20
Menteşe	700.000	2.990.000	90	20	-	10	10	80
İsparta	5.000.000	1.945.000	64,4	90	0,6	2	31	70
Burdur		1.251.000		50		20		
Bursa	-	7.000.000	-	60	-	-	-	40
Biga	-	2.528.000	-	29,50	-	60	-	10
Toplam	38.000.000	85.815.000						

Ahalinin Mücadeleye İştiraki, Karşılaşılan Güçlükler ve Yaptırımlar

Çekirge mücadelesinde en önemli husus yumurta bırakılan yerlerin tam olarak tespit edilmesi ve bunun vakit kaybedilmeksizin yerel idarelere bildirilmesi idi. Özellikle köy muhtarları bu hususta en önemli role sahipti. Yumurta bırakılan yerler önceden tespit edilip bunun çaresine bakılmadığı zaman bir sonraki yıl felaket kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim 1917 yılında ihbar mekanizması çalışmadığından çoğu yerde çekirge zuhuru vuku buldu ve itlaf çalışmalarında büyük müşkülât yaşandı. Anadolu ve Suriye havalisinde ortaya çıkan sayısız çekirge sürülerinin büyük kısmı çekirge teşkilatının çabalarıyla imha edildiyse de yeniden yumurta bırakılması vesilesiyle bir sonraki yılın çetin geçeceği ön görülmekteydi. Dolayısıyla Ticaret ve Ziraat Nezâreti tarafından köylülerden yumurta bırakılan arazilerin tespiti ile ilgili olarak mücadele memurlarıyla teşrik-i mesaide bulunmaları adına vilayetlere ekinde 1916 yılında ilan edilmiş olan *çekirgelerin yumurta bıraktıkları mahallerin tayin ve iraesine dair nizamnâme* bulunan birer yazı gönderildi (BOA., DH.İ.UM 22-1/52-1; BOA., DH.MB.HPS.M. 35/2).

Mücadelenin başarıya ulaşması kuşkusuz çalışmaların her tarafta seyyanen gerçekleştirilmesine bağlıydı. Ancak birçok nedenden dolayı Osmanlı ülkesinde böyle bir mücadele vuku bulmadı. Maddi ve manevi fedakârlıklarla ekilmiş hububat ve sair mahsulatı ekin zamanı ortaya çıkararak tüketen, uğradığı yerleri viraneye çeviren dolayısıyla kıtlığa neden olan çekirgenin önü, topyekûn mücadele tatbik edilemediği için bir türlü alınamamaktaydı. Milyonlarca insanın gidasını yok eden çekirgeler 1910 yılından itibaren bir afet haline gelerek Anadolu'nun mühim bir kısmına yağ lekisi gibi yayılmaya devam etti. 1915 yılında daha ziyade Aydın vilayeti, Mentеше, Urfa, Karesi, Afyon, Kütahya, Karahisar, Antalya ve Zor livaları ile Konya ve Halep vilayetlerine kadar

²³ Tablodaki istatistiki bilgiler depolara teslim edilen kurtçuk miktarları ve müfettiş raporları doğrultusunda hazırlanmıştır (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 321). Toplamda yapılan küçük hesap hataları tarafımızdan düzeltilmiştir.

genişleyen istilalar buralarda bulunan ziraat ehlinin onca emek sarf ederek yetiştirdiği ekinini bir anda talan etti. Köylüde yeniden toprağı işlemek noktasında heves ve arzu bırakmadı. İşte ürünün hiç olmazsa onda birini kurtarmak için çaba sarf eden Ticaret Nezâreti bazı yerlerde çekirge ile başa çıkmak için yeteri kadar çalışılmadığını, çekirge kanununun layıkıyla uygulanmadığını tespit ederek bunun önlemini almak için girişimlerde bulunmaktaydı. Bu girişimin başında ise mücadeleden imtina edenlerin *müdafa-i memlekete ait olan mesele göre azil ve cezalandırılması* gelmekteydi. Ticaret ve Ziraat Nazırı Ahmet Nesimi Bey 1916 yılında Dâhiliye Nezâreti'ne gönderdiği yazılarda sıklıkla bu hususun ilgililere tebliğ edilerek ceza mekanizmasının çalıştırılmasına vurgu yapmaktaydı (BOA., DH. İ.U.M. 56/23-1; BOA. DH. İ.U.M. 20/49-1).

Gerek yumurta toplama işinde gerekse sürfe itlafı ameliyesinde istila bölgelerindeki ahalinin ücretsiz ve zorunlu olarak çalıştırılması çekirge kanununda özellikle üzerinde durulan konuydu. Uygulamada bu kararın ne denli yerinde olduğu ise tecrübeyle sabitti. Köylü belirli bir nizam çerçevesinde iştirak ettiğinde mücadelede başarı sağlanmış, serbest bırakıldığında ise hiçbir muvaffakiyet elde edilememişti. Dolayısıyla ahaliye ihtiyaç duyulduğunda jandarmadan yardım istenmiş ve özellikle istila bölgelerinde çarşılar haftada dört gün kapalı tutulmuştu. Ancak bu durum her taraf için geçerli değildi. Halep vilayetine bağlı çoğu kazalarda ve özellikle Araplarla meskûn yerlerde hâlihazırda yoğun bir nüfusa sahip olmayan ahali bedevi ve yarı bedevi hayat tarzına sahip olduğu için mücadeleye katılımı sağlamak mümkün olmadı. Zaten bazı aşiretlerin devlete bağlılıkları zayıf olduğundan bunları itaat altına almak başlı başına ayrı bir sorundu. 1917 senesinde sakinlerin isteksiz tavırları yüzünden Zor kazasında çekirge heyeti lağvedildi. Aynı sebepten dolayı Urfa çekirge mücadele müdürü görevini bıraktı. Köylüler yumurta bırakılan yerleri tespit noktasında işbirliği yapmadığı gibi çalışanlar ise işe dört elle sarılmadılar, çocuk ve kadınları yumurta toplama çalışmalarına göndermediler. Öyle ki fazladan 20 kıyye yumurta getirene 1,5 kuruş para vaat edildiği halde buna da rağbet etmediler²⁴.

Komisyonlar bazı yerlerde kanunen belirli olan mükellefiyet miktarını farklı oranlarda belirlediği gibi yumurtanın yoğun olmadığı araziler için her bir mükellef genelde 4 ile 10 kıyye arasında değişen miktarlarda yumurta toplamak zorundaydı. İstilaya maruz kalan bölgelerde ise kişi başına neredeyse 150 kıyye düşmekteydi. Öngörülen miktarın kısa sürede toplanması halinde komisyonlarca mükellefiyete ek yapılmaktaydı. Çekirge itlafına dair talimatnameye göre depolara teslim edilen yumurtaların karşılığında mükelleflere yükümlülüklerini yerine getirdiklerini bildiren birer evrak verilmekteydi. Buna göre sadece İzmir merkez deposunda 1916 yılı 24 Ocak ile 21 Şubat tarihleri arasında ambar

²⁴ Bir takım yöre insanı arasında çekirge yumurtası satmanın günah olduğu anlayışı hâkim olmakla beraber bu gibiler yumurta karşılığında iane almayı daha doğru bulmaktaydılar. (Bayraktar, 2007: 195; 1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 316, 328-329).

memurları tarafından düzenlenen 12.410 adet mazbata karşılığında 72.586 kıyve yumurta teslim alınmıştı. Bu iş yükü haliyle istismarları da beraberinde getirmiş, ahali içerisinde yumurtaların arasına taş, kum veya buna benzer ağırlık yapacak malzemeler konulduğu gibi memur arasından rüşvete meyledenler de olmuştu. Nitekim İzmir’de görevini kötüye kullanan beş memur işten el çektilmişti. Bu gibi memurlar görevden azledilmekle beraber rüşvetin önünü almak adına gerekli önlemler alınmaktaydı. Bazı köy özellikle de şehir ahali ise bizzat yumurta toplamak yerine çocuk ve kadınlar tarafından toplanıp şehirlere getirilen yumurtaları para ya da eşya karşılığında alarak mükellefiyetlerini bu şekilde yerine getirmekteydiler. Yumurtaların bedeli çekirgelerin mıntıkaldaki istila yoğunluğuna göre değişmekteydi. Son baharda çok fazla para etmeyen çekirge yumurtalarının, mükellefiyet müddetinin sonu yaklaştığında yüksek fiyatla satıldığına şahit olunmaktaydı. Hatta şehirlerarasında yumurta ticaretinin bile gerçekleştiği vaki idi. Örneğin tüccarlar tarafından Muğla’dan oldukça ucuza alınan yirmi deve yükü yumurta mükellef buldukları yumurtayı toplayamayan Antalya ahalisine satılmak üzere buraya getirilmiş lakin satılmadan el konulmuştu (1332-1333 Senelerinde Anadolu’da ve Suriye’de..., 1334: 304-306).

Yumurta toplama işinde olduğu gibi sürfe ile baş etmede de ahalinin mükellefiyeti bulunmaktaydı. Bu mükellefiyet mıntikalara göre değişiklik arz etmekle beraber çekirgelerin büyüklüğü de göz önünde tutulmaktaydı. Çekirgenin ikinci yaşam evresinde 10 kıyve ile başlayan kurtçuk toplama zorunluluğu tedricen arttırılmaktaydı. İstilanın yoğun olduğu yerlerde kişi başına 250 kıyyeye kadar çıkabilmekteydi. Toplanan sürfeler evrak karşılığında teslim edildikten sonra çukurlara doldurularak üzeri toprakla kapatılmaktaydı (1332-1333 Senelerinde Anadolu’da ve Suriye’de..., 1334: 316).

Köylüler grup grup çalıştırılmakta mücadele sona erene kadar nöbetleşe iş görmekteydiler. Böylece kendi işlerine zaman ayırabilmekteydiler. Bu sistemi kabul etmekle beraber kendi bağ veya bahçelerinin çekirge tehlikesine maruz kaldığını veya çekirgelerin kısmen imhasını gördükleri zaman canla başla çalışıyorlardı. Ahalinin büyük çoğunluğu ise çekirge afetine Allah’ın bir cezası olarak bakmaktaydılar ve insanın bu işle başa çıkabileceğini düşünmemekteydiler²⁵. Afetin önünün alınabileceği noktasında o kadar ümitsizlerdi ki çoğu köylü ancak asker kuvvetiyle çalıştırılabilmekteydi. Çinko usulü gibi yeni mücadele yöntemlerinin 1916 yılı itibariyle yaygın olarak kullanımı ve başarı sağlaması ahalinin de arzu ve heves ile çalışmasını sağladı (1332-1333 Senelerinde Anadolu’da ve Suriye’de..., 1334: 318).

Mükellefiyetlerini yerine getirmeyen ahali ise çekirge kanunun sekizinci maddesi gereğince 1 lira para cezasına çarptırılmaktaydı. Bazı yerlerde ceza uygulanmadan önce dört gün ek süre verilirken bazı yerlerde ise hemen tahsile müracaat edilmekteydi. Ticaret ve Ziraat Nezâreti 1913 senesi başında Adliye

²⁵ Çekirge ile mücadeleyi Cenab-ı Hakk’a karşı isyan telakki etme önceki dönemlerde de mücadeleyi zorlaştırmıştır. Urfa örneği için bkz. BOA., DH.MUİ. 88/40; BOA., DH.İD. 99/23-50/2.

Nezâreti'ne gönderdiği tezkerede çekirge kanunu gereğince vazifesini yerine getirmeyen mükellef ahalden tahsis olunacak para cezasının hapse tahvilini istemişti (BOA., BEO. 4134/310263). Para cezasını ödemeyenler dört gün hapis cezasına çarptırılmakla beraber bu süreyi gündüzleri jandarma gözetimi altında istila bölgelerinde çalışarak geçirmektedirler (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 307). Ancak ilerleyen yıllarda çekirge yumurtası toplamak ve sürfe itlaf etmek gibi işleri ifa etmemelerinden dolayı hapis veya para cezası ile mahkûmiyetleri talep edilenler hakkında kanun hükmünün uygulanması ahaliyi mağdur, mücadeleyi ise güçleştireceğinden kanunen mükelleflerden beklenen görevin aksamasına neden olmamak adına ceza infazı konusunda esnekliğe gidildi (BOA., DH.İ.UM. E-20/49-2). Memurlara ise bu konuda taviz verilmedi. Mesela çekirge kanun ve talimatnamesi hükümlerine göre çekirgelerin yumurta bıraktıkları yerlerin zamanında belirlenmesi ve haritalarının çıkarılması noktasında görevini yerine getiremeyen Urfa Ziraat memuru Galip Efendi nezâret tarafından görevinden alındı. Maaşı tenzil edilerek Kastamonu Çiftlik Mektebi müdür muavinliğine nakledildi. Yerine de aynı mektebin müdür muavini olan Tahsin Efendi tayin edildi (BOA., DH.UMUM.77/31-13).

Mücadelede her ne kadar yerli ahalinin mükellef sıfatıyla kullanılması işçi tedarikinde önemli rol oynamışsa da savaş yıllarında birçok yerde çalışmaları ahaliye yaptırmak mümkün olmadı²⁶. Bu nedenle 1916 senesinde Ziraat Nezâreti tarafından işçi bulma noktasında girişimlerde bulunuldu. Çekirge ile mücadelenin önemini idrak eden Harbiye Nezâreti buna kayıtsız kalmayarak on beş amele taburunu başka bir deyişle on bin neferi bu işe sevk etti. Şubat ayından sonbahara kadar çekirge itlafı işinde kullanılan amele taburları mücadele zamanı bitince tekrar orduya dâhil edildi. Bazı şehirlerde ise öğrenciler dahi mücadeleye iştirak ettiler. Örneğin Konya sanayi ve jandarma mektebi öğrencilerinden 14-18 yaş arası yaklaşık üç yüz kişi hocaları gözetiminde özverili bir şekilde çalışmış ve büyük katkı sağlamışlardı²⁷.

Tablo 2. Amele taburlarının buldukları ve sevk edilecekleri mahaller (BOA., DH.İ.UM. 56/24-4).

Tahsis Edilen Taburlar	Gideceği Mahaller	Taburların Bulunduğu Mevkiler
Birinci Tekfurdağı Taburu	Karesi'ye	Gelibolu Yarımadası'ndan
Kırkkilise Taburu	Kütahya'ya	Gelibolu Yarımadası'ndan
Üçüncü Kale Taburu	Afyonkarahisar'a	Biga'dan

²⁶ Bu tedbir Tanzimat döneminde Kıbrıs'ta uygulanmış ve ahalinin iştiraki bu yıllarda da oldukça güç olmuştur. Hatta birçoğu mücadeleye katılmak yerine bu iş için yükümlü oldukları vergiyi ödemeyi tercih etmişlerdir. Erler, 2002: 198).

²⁷ Çekirge itlafı işine yardımcı olmak üzere Harbiye Nezâreti tarafından tahsis edilen Amele taburlarının iaşeleri, askeri iaşe merkezi bulunan yerlerde iaşe komisyonları tarafından merkez bulunmayan mahallerde ise yerel yönetimlerce tedarik ve temin edilmekteydi. (BOA., DH.İ.UM. 56/24-1; 1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 280, 318).

Isparta Taburu	Burdur ve Isparta'ya	Burdur'dan
İkinci Çanakkele, İkinci Kütahya Taburları	Denizli'ye	Gelibolu Yarımadası'ndan Adapazarı'ndan
Dimetoka İnşaat Taburları	Aydın'a	Gelibolu Yarımadası'ndan
Nif Taburu	İzmir'e	Biga'dan
Aydın Taburu	Menteşe'ye	Muğla'dan
Manisa ve Üçüncü Tekfurdağı Taburları	Manisa'ya	Manisa'dan, Gelibolu Yarımadası'ndan
Gördüs Taburu	Antalya'ya	Biga'dan
Çatalca İnşaat-ı İstihkâmiye Taburu	Karaman'a	Uzunköprü havalisinden
Dördüncü Çorlu Taburu	Halep'e	Gelibolu Yarımadası'ndan
Urfa Taburu	Urfa'ya	Urfa'dan
İkinci Bilecik Taburu	Zor'a	Adapazarı'ndan

Savaş şartları nedeniyle sıkıntı içerisinde olan köy veya şehir ahalisine gerek işlerini temin etmek gerekse mücadeleye teşvik etme adına toplamakla mükellef oldukları yumurtadan fazlasını getirmeleri halinde ücret ödeneceği her tarafa duyurulmuştu. Ödenecek para, yumurtaların teslim edilecekleri depoların mesafesine göre 10 parayla 2 kuruş arasında değişmekteydi. 1916 yılında 2.5 milyon kuruş bu suretle fakir kimselerin eline geçmişti. 1917 senesinde erkeklerin harpte olması ve geriye kalanların ise zirai işlerdeki yüklerinin artması münasebetiyle ziraatın sekteye uğramaması için mükellefiyet miktarı düşürüldü (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 308-309).

Çekirgelere Karşı Verilen Mücadelenin Mali Boyutu

Çekirge istilaları, tarım arazilerini yok ederek kıtlık dolayısıyla da açlığa neden olan büyük bir felaketti. Özellikle savaş yıllarında ülke ekonomisini derinden sarsmış ve sadece 1916 yılında zarar 5 milyon lirayı bulmuştu. Bunun gıda olarak yaklaşık değeri 200.000 ton zahire ve 25.000 ton bakliyattı. Bununla beraber birçok nohut tarlası, bahçe mahsulatı ve üzüm bağı da mahvolup gitmişti. Öte yandan 1912 yılını müteakip çekirge mücadelesi merkezden idare edilmeye başlamış ve zamanla ülkenin istilaya maruz kalan yerlerinde geniş bir teşkilat kurulmuştu. Memurların masrafları yolluk ve yevmiye giderleri gibi hâliyle büyük bir mali külfete neden olan teşkilatın yanı sıra ahalinin mükellefiyetleri dışında topladıkları yumurta veya kurtçuklar da bedeli karşılığında satın alınmaya başlandı (BOA., DH.UMUM.77/31). Bunları muhafaza için depolar kiralandı. Mücadelenin başarıya ulaşması adına uzman tedarikine gidildi ve Almanya'dan çekirgelerle baş etmek için kullanılmak üzere kimyevi maddeler, çinko levhalar ve alet-edevat siparişi verildi. Zarara uğrayanların masrafı bir yana bütün bu giderler fevkalade ödenek ihtiyacını gerektirdiğinden savaş yıllarında çekirge itlafı başlığı altında Ticaret ve Ziraat Nezâreti bütçesine sürekli olarak ek yapıldı.

1909 yılında Orman ve Ma'âdin ve Ziraat Nezâreti'nin çekirge ve hayvanat-ı mazarra mesarif-i itlafiyyesi başlığı altında öngörülen gideri 1.500.000 kuruş nezâretin genel bütçesi ise 34.549.695 kuruş idi (Devlet-i

Osmaniyye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütcesidir, 1325: 130). Bir sonraki yıl aynı başlığa ayrılan ödenek miktarı 800.000 kuruş olarak belirlenmişti (Devlet-i Osmaniyye'nin 1326 Senesine Mahsus Bütcesidir, 1326: 123). 1909 ve 1910 yılında Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti bütçesine çekirge itlafı giderleri için 500.000 kuruş tahsis edildi. Nezâret bu parayı afet bölgelerine ihtiyaç nispetinde pay ederek gönderdi. 1909 yılında Halep vilayeti için ödeneğin yarısı kullanıldı (BOA., BEO.3751/281320-5; BOA., BEO.3751/281320-6). 1911 yılında nezâretin söz konusu itlaf masrafı başlığı altındaki tahsisatı 1.500.000 kuruş idi (Devlet-i Osmaniyye'nin 1327 Senesine Mahsus Bütcesidir, 1327: 77).

1913 yılına gelindiğinde Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin çekirge itlafı için sonradan eklenmek suretiyle sarfına müsaade edilen 10.000.000 kuruşun sene sonuna kadar yetmeyeceği öngörülerek buna 1.500.000 kuruş daha eklendi. Bu para özellikle Aydın vilayetindeki çekirge yumurtalarının itlafı için gerekmektedir (BOA., İ.DUİT. 83/22-2)²⁸. 1914 senesi çekirge itlaf giderleri bütçede 1.000.000 kuruş olarak görünse de²⁹ bu yıl çekirge mücadelesiyle mükellef ahalinin büyük çoğunluğu vatani görevlerini ifa için silahlılarına alınmışlardı. Dolayısıyla Ticaret ve Ziraat Nezâreti bir sonraki yıl afete meydan vermemek adına çekirge yumurtalarının toplatılarak imha edilmesine büyük önem vermektedir. Bu nedenle ahalinin mükellefiyetleri haricinde topladıkları yumurtaların satın alınması için hazinenin kefaletiyle ve vilayet hususi bütçelerinden denkleştirilmek üzere ilk etapta Düyûn-ı Umumiyye'den 4.000.000 kuruş avans alındı. Bunun 1.700.000 kuruşu vakit kaybedilmeden acil ihtiyaç duyulan bölgelere gönderildi. Bu bağlamda Aydın vilayetine 1.000.000 kuruş, Hüdavendigâr vilayetine 100.000 kuruş, Diyarbakir vilayetine 200.000 kuruş, Musul'a 200.000 kuruş, Urfa Sancağına 130.000 kuruş, Çatalca'ya 20.000 kuruş ve Zor'a 50.000 kuruş tahsis edildi. Ardından yine Aydın'a 1.000.000, Hüdavendigâr'a 575.000 ve Musul'a 25.000 kuruş daha gönderildi³⁰.

1914 yılı sonuna kadar çekirge ile mücadelede kullanılmak üzere Düyûn-ı Umûmiyye İdâresi'nden avans olarak 30.000 lira başka bir ifadeyle 3.000.000 kuruş alındı. Ayrıca çekirge kanun ve talimatnamesini açıklayıcı bir talimatname hazırlandı ve para ile birlikte mücadele bölgelerine gönderildi. Maliye Nezâreti'nin hesabına göre 1914 Aralığına kadar muhtelif vilayet ve livalara 2.287.027 kuruşluk tahsisatta bulunulmuştu. Ancak bu para yukarıda belirtildiği üzere 1914 yılı vilayet bütçelerinden tahsis edilemedi. Kefaleti nedeniyle idare, avansı hazineye ait hasıllardan kesmek istediye de bütçeye bu meblağ dâhil edilmediğinden işlem gerçekleştirilemedi. Dolayısıyla zorunlu olarak ödemenin bir sonraki yılın vilayet hususi idarelerine verilmekte olan nakit muavenetinden

²⁸ Bu sene Orman ve Maâdin ve Ziraat Nezâreti bütçesindeki hayvanat-ı mazarra itlafı için tahsis edilen ilk miktar 1.500.000 kuruş genel bütçe ise 44.253.348 kuruş idi. (Devlet-i Osmaniyye'nin 1328 Senesinde Meclis-i Umumiyye'nin İctima'ına Kadar Tatbik Edilecek Bütcedir, 1328: 77).

²⁹ Nezâretin genel bütçesi 39.894.165 kuruş idi. Devlet-i Osmaniyye'nin 1330 Senesine Mahsus Bütcesidir, İstanbul, 1330: 111-112).

³⁰ Bkz. *Maliye, Dahiliye ve Ticaret ve Ziraat Nezâretleri arasında gerçekleştirilen yazışmalar* (BOA., DH.UMUM.77/31-1 ve lefleri).

her vilayete tahsis edilmiş meblağ miktarı nispetinde mahsup edilmesi cihetine gidildi³¹.

Tablo 3. 1914 yılı sonunda bazı vilayet ve sancaklara gönderilen ödenek miktarı ve talimatname adedi (BOA., DH.UMUM.77/31).

Vilayet, Sancak, Mutasarrıflık	Kuruş	Talimatname adedi	Vilayet, Sancak, Mutasarrıflık	Kuruş	Talimatname adedi
Aydın Vilayeti	300.000	70	Edirne Vilayeti	60.000	50
Musul Vilayeti	50.000	30	Konya Vilayeti	50.000	50
İzmit Mutasarrıflığı	5.000	10	Diyarbakir Vilayeti	10.000	30
Urfa Mutasarrıflığı	50.000	20	Balıkesir Sancağı	20.000	10
Teke Mutasarrıflığı	10.000	10	Çatalca Sancağı	20.000	10
Hüdavendigâr Vilayeti	60.000	50	Menteşe Sancağı	10.000	2
Toplam				645.000	342

1915 senesi öngörüldüğü üzere çekirge istilası özelinde felaketle neticelendi³². Bu senenin sonunda Almanya'dan getirtilen uzmanların katkılarıyla vücuda getirilen yeni teşkilat gereğince ve asker tarafından tahsis edilen amele taburları ile mükellef amele ve ücretle istihdam edilmiş gayri mükellef ahali tarafından çekirge istilası tehlikesine maruz kalan yerlerde toplam 7.277.423 kıyve çekirge yumurtası itlaf edildi. Ayrıca çekirge yumurtası bırakılmış olan 921.338 dönüm tarla sürüldü ve milyonlarca kıyve sürfe imha edildi. Böylece tarım arazilerinin önemli bir kısmı kurtarılmış oldu. Çekirge afetinden tamamen kurtulmak adına teşkilatın bir sonraki yıl daha etkili olabilmesi için Almanya'ya yüz vagonu aşkın çinko levha ve kimyevi madde ile alet edevat siparişi verildi. Eylül ayı itibariyle çekirge tohumu bulunan mahallerde yumurta toplama işine başlandı. Lakin bu işte istihdam edilecek adamların hemen tamamı orduda bulunduğundan çocuk ve kadınların çalıştırılması gerekmektedir. Bunun için ücret tahsisinde düzenlemelere gidildi. Bütün bu masraflar için de 1916 ve 1917 senesi bütçesine zam yapılması kararına varıldı (BOA., İ.DUİT. 80/24-1).

1916 yılında Ticaret ve Ziraat Nezâreti bütçesinin sekizinci faslının birinci hayvanat-ı mazarra itlafi maddesine 23.000.000 kuruşun ilavesi hakkında kanun layihası hazırlandı (BOA., MV.200/24)³³. Çekirge itlafi masrafı için 11 Şubat 1331/24 Şubat 1916 tarihli kanun gereğince de nezâret bütçesine tahsis edilen üç milyon kuruşa yirmi milyon kuruş daha ilave edildi. Bu olağanüstü tahsisattan 1916 senesinde sarf olunamayan meblağın ise 1917 senesine devredilmesi kararlaştırıldı (BOA., DUİT. 80/24-4). Bu sene mart ayında sadece Suriye vilayetindeki çekirge mücadelesinde kullanılmak üzere acil olarak gönderilen para 500.000 kuruş idi (BOA., DH. İ.UM. 56/27-1).

³¹ *Düyûn-ı Umûmiyye'den alınan avanslar hakkında Maliye Nezâreti'nden Dâhiliye Nezâreti'ne gönderilen yazı* (BOA., DH.UMUM.77/31).

³² Bu yıl çekirge ile mücadeleye ayrılan ilk bütçe 1.000.000 kuruş idi (Devlet-i Osmaniyye'nin 1331 Senesinde Mahsus Bütçesidir, 1331: 133, 135).

³³ *Çekirge İtlafi İçin 1331 Ticaret ve Ziraat Bütçesine 23.000.000 Kuruş Tahsisat-ı Fevkalade İtası Hakkında Kanun* 23 Rebiülahir 1334/14 Şubat 1331/27 Şubat 1916 (Düstûr, Tertib-i Sâni, C.8: 425).

Diğer taraftan aynı sene çekirge afetinin bazı yerlerde tahribata neden olması ve buna kuraklığın eklenmesi nedeniyle ürünlerden verim alınamadı. Bununla beraber ziraat ehlinin büyük bir kısmı silahlı bulduğundan geride kalan kadın ve çocukları toprağı işlemek şöyle dursun yemeklik tedarikinden bile aciz durumdaydılar. Dolayısıyla bu gibi muhtaç ahaliye tohumluk yardımında bulunmak adına Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin 1916 yılı bütçesine tahsisat-ı fevkalade namıyla 45.000.000 kuruş daha ilave edildi (BOA., DÜİT.80/10-4,1).

Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin 1917 yılı bütçesine 1916'da olduğu gibi çekirge itlafında kullanılmak üzere yine 20.000.000 kuruşluk olağanüstü ödenek eklendi (BOA., İ.DÜİT. 81/17-1)³⁴. Sonraki iki yıl çekirgeleri imha için belirlenen miktar ise 130.000 lira idi (Devlet-i Osmaniyye'nin 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Bütçesidir, 1334: 176; 1334 Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası, 1334: 210). 1919 yılında baş gösteren çekirge tehlikesi aynı zamanda çaresizliği de açık bir şekilde ortaya koymaktaydı. Zira mücadelede büyük faydası görünen amele taburları askerin terhis edilmesi nedeniyle artık kullanılamamaktaydı. Çekirge tahsisatının tabiatıyla savaş kaybetmiş bir ülkenin bütçesinde yeri, yok denecek kadar azdı. Bu nedenle ücretle işçi çalıştırmaya da imkân bulunmamaktaydı. Dolayısıyla bu sene mükellefiyet usulünün cari olması yegâne çare olarak tasavvur edilmişti. Bu yöntemin uygulanabilmesi ise istila bölgelerindeki jandarma neferlerinin özverili çalışmalarına bağlıydı. Çünkü çekirge sürüleri ile başa çıkmada gösterilecek ihmalin ürünlerin hasarına ve en nihayetinde açlık tehlikesine neden olacağı yılların tecrübesiyle sabitti. Nihayet Ticaret ve Ziraat Nezâreti, bütün mülkiye memurlarının mücadele memurlarıyla beraber mesai yaparak itlaf işlerinde yer almaları, meselenin ehemmiyetine binaen görevini icradan imtina edenlerin ise kati suretle azledilmeleri noktasında karar aldı. Bu husus yoğun bir çekirge istilasına maruz kalacağı öngörülen Aydın, Hüdavendigâr ve Ankara vilayetleriyle Maraş, Urfa, Kala-i Sultaniye, Menteşe, Teke ve Karesi mutasarrıflıklarına tebliğ edildi (BOA., DH.İ.UM.EK. 50/63; BOA., DH.İ.UM.EK. 119/79-1,2,3).

Değerlendirme ve Sonuç

Çekirgelerin Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı topraklarına vermiş olduğu zarar, hâlihazırda felaket içerisinde olan devleti içeride de amansız bir mücadeleye sevk etmişti. Bu müthiş düşman hazırlıksız yakaladığında toplumu sosyo-ekonomik açıdan büyük müşkülata uğratmakla beraber savaş yıllarında ise büsbütün inletmişti. 1914-1915 yıllarında Batı ve Güney Anadolu ahali felaketi derinden hissetti. 1916 yılı itibarıyla Ticaret ve Ziraat Nezâreti var gücüyle çekirge istilalarının önünü almak adına seferber oldu. Almanya'dan getirtilen uzmanların başında bulunduğu bir çekirge teşkilatı vücuda getirdi.

³⁴ *Çekirge Masarif-i İtlafiyesi İçün 1332 Ticaret ve Ziraat Bütçesine 20.000.00 Guruş Daha Tahsisat-ı Fevkalade İlavesi Hakkında Kanun* 28 Zilhicce 1334/13 Teşrin-i Evvel 1332/26 Ekim 1916 (*Takvim-i Vekâyi*, Nr. 2688: 1-2; *Düstûr*, Tertib-i Sâni, C.8: 1365). *Çekirge Masarif-i İtlafiyesi İçün 1332 ve 1333 Ticaret ve Ziraat Bütçesine 20.000.00 Guruş Tahsisat-ı Fevkalade İlavesi Hakkında Kanun* 6 Cemaziyevvel 1330/15 Şubat 1332/28 Şubat 1917 (*Düstûr*, Tertib-i Sâni, C.9: 239).

Böylece toplumsal ve iktisadi zorluklara rağmen etkili bir mücadele başladı. Eldeki imkânlar azami derecede kullanıldı. Evvela düşmanın bütün vasıfları coğrafi faktörlerle beraber bilimsel olarak tetkik edildi. Bölgelere özel çağdaş mücadele metotları uygulamaya konuldu. Ülkenin istila tehdidi altındaki her yerinde merkeze bağlı ekipler oluşturuldu. Daha önceden sıklıkla başvuru alan ücretli işçi çalıştırılarak çekirgelerin imhası (Özgün, 2012: 326) yerine ahalinin yaptırımlarla, maddi desteklerle ve bilinçlendirmeye yönelik nasihatlerle daha yoğun olarak mücadeleye katılımı sağlanmaya çalışıldı. Elde edilen sonuçlar istatistiki olarak değerlendirildi. Bütün bu çalışmaların neticesinde ise gerek ulaşım koşullarının iptidai durumda olması gerekse kısıtlı ulaşım araçlarının kullanımının savaş şartları nedeniyle öncelikle orduya tahsis edilmesi göz önüne alındığında ve savaştan kaynaklanan diğer olağanüstü şartlara rağmen büyük başarılar elde edildi. Mücadele bölgelerinden gelen raporlar neticesinde ortaya çıkan yaklaşık verilere göre Ticaret ve Ziraat Nezâreti'nin teşkil etmiş olduğu çekirge teşkilatının çalışmaları neticesinde 1916 ve 1917 senelerinde İzmir'de 845.900 dönüm arazinin 841.840 dönümü kurtarıldı. Manisa'da kurtçukların istilalarına engel olundu yalnızca kanatlı çekirgelerin kısmi hasarı vuku buldu. Kütahya'da 1.123.300 dönüm ekili alandan ancak 1.734 dönümü zarar gördü. Karesi'de Bigadiç ve Balat nahiyeleri cüzi oranda çekirge istilasına uğradı. Menteşe'de 622.400 dönüm olan ekili alanın 3.940 dönümü hasara duçar oldu. Burdur'da 295.200 dönümlük arazinin yalnızca 20 dönümü çekirgeler tarafından mahvedildi. Biga'da ise mısır, kavun ve karpuz mahsulü yüzde 5-8 oranında hasardan nasiplendi (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 324-326).

Çekirgeler Urfa sancağına bağlı Harran, Suruç, Birecik ve merkez kazada 1916 yılında yaklaşık 123.845 dönüm araziye yumurta bırakmışken 1917 senesinde bu alan 60.665 dönüme inmişti. Aynı şekilde Halep vilayetine bağlı kazalar arazisinin 1916'da 1.465.000 dönümü yumurtalı iken 1917'de oran tahminen 45.000 dönüm olmuştu. Bu sene topraklarının genişliği 35.000 dönümü bulan Bâb ve Kilis kazalarında yumurta itlafi başarılı geçtiği için çekirge zuhuruna meydan verilmedi. Ekinleri hasat edilmiş olan Rumkale havalisi ile beraber buralarda çekirge istilalarına engel olunabildi. Halep'in istilaya uğramış ekili arazilerinin yüzde 29.99'u Urfa'nın ise yüzde 99.04'ü kurtarılabildi. Çekirgelerin kanatlanarak sürü oluşturmalarına meydan verilmedi. Fırat sahilinin sağ tarafında bulunan 405.000 dönümlük arazide yumurtalar toplandığı için 1918 yılı istilalarına engel olundu (1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de..., 1334: 353-354).

Kaynakça

1.Arşiv Vesikaları

- BOA., (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) BEO. (Babıali Evrak Odası) Dosya No: 4134 / Gömlek No: 310263 (5 Kânunusani 1328/18 Ocak 1913).*
BOA., BEO. 3581/268541 (8 Haziran 1325/21 Haziran 1909).
BOA., BEO.3751/281320-5 (3 Mayıs 1326/16 Mayıs 1910).
BOA., BEO.3751/281320-6 (3 Mayıs 1326/16 Mayıs 1910).

- BOA., (Dâhiliye Nezâreti İdârî Kısım) DH.İD.99/23-50/2 (20 Mayıs 1326/2 Haziran 1910).*
- BOA., (Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umumiyye) DH. İ. UM. 56/23-1 (29 Kânunuevvel 1331/11 Ocak 1916).*
- BOA., DH. İ. UM. 56/27-1 (13 Mart 1332/26 Mart 1916).*
- BOA., DH. İ.UM 22-1/52-1 (13 Temmuz 1334/13 Temmuz 1918).*
- BOA., DH. İ.UM. 22-1/52-2.*
- BOA., DH. İ.UM. 20/49-1 (4 Eylül 1332/17 Eylül 1916).*
- BOA., DH.İ.UM. 56/24-1 (28 Şubat 1331/12 Mart 1916).*
- BOA., DH.İ.UM. 56/24-4 (7 Şubat 1331/20 Şubat 1916).*
- BOA., DH.İ.UM. 56/39 (Kanun Sureti: 30 Haziran 1332/13 Temmuz 1916).*
- BOA., DH.İ.UM. 56/39 (Kanun Sureti: 7 Mart 1332/30 Mart 1916).*
- BOA., DH.İ.UM. E-20/49-2 (4 Eylül 1332/17 Eylül 1916).*
- BOA., (Dâhiliye Nezâreti İdâre-i Umumiyye Ekleri) DH. İ.UM.EK. 1/17 (9 Z 1331/9 Kasım 1913).*
- BOA., DH.İ.UM.EK. 86/14 (27 Teşrinievvel 1329/9 Kasım 1913).*
- BOA., DH.İ.UM.EK. 119/79-1,2,3 (24 Nisan 1336/24 Nisan 1920).*
- BOA., DH.İ.UM.EK. 50/63 (13 Nisan 1335/13 Nisan 1919).*
- BOA., (Dosya Usulü İrâde Tasnifi) DUİT.80/10-4,1 (22 Ağustos 1332/4 Eylül 1916).*
- BOA., DUİT. 80/24-4 (13 Teşrinievvel 1332/26 Ekim 1916).*
- BOA., İ.DUİT. 80/24-1.*
- BOA., İ.DUİT. 81/17-1 (15 Şubat 1332/28 Şubat 1917).*
- BOA., İ.DUİT. 83/22-2 (19 Kânunusani 1328/1 Şubat 1913).*
- BOA., (Dâhiliye Nezâreti Hukuk Müşavirliği) DH.HMŞ.19/25 (15 Z 1332/4 Kasım 1914).*
- BOA., (Dahiliye Nezareti Mebâni-i Emîriye ve Hapishâneler İdaresi Evrakı) DH.MB.HPS.M. 9/22 (13 Teşrinisani 1329/26 Kasım 1913).*
- BOA., DH.MB.HPS.M. 35/2 (1 Z 1331/8 Ağustos 1918).*
- BOA., (Dâhiliye Nezâreti Umur-ı Mahalliyye ve Vilâyât) DH.UMUM.77/31 (18 Kânunuevvel 1330/31 Aralık 1914).*
- BOA., (Dâhiliye Nezâreti Muhaberat-ı Umumiye İdaresi) DH.MUİ. 88/40 (24 Nisan 1326/7 Mayıs 1910).*
- BOA., DH.UMUM.77/31 (9 Kânunuevvel 1330/22 Aralık 1914).*
- BOA., DH.UMUM.77/31 (28 Kânunuevvel 1330/10 Ocak 1915).*
- BOA., DH.UMUM.77/31-1 (9 Kânunusani 1329/22 Ocak 1914).*
- BOA., DH.UMUM.77/31-10 (11 Nisan 1330/24 Nisan 1914).*
- BOA., DH.UMUM.77/31-13 (22 Kânunusani 1330/4 Şubat 1915).*
- BOA., (Hariciye Nezâreti Hukuk Müşavirliği İstişare Odası) HR.HMŞ.İŞO. 94/27-2 (31 Kânunusani 1329/13 Şubat 1914).*
- BOA., HR.HMŞ.İŞO. 94/28-6 (15 Temmuz 1330/28 Temmuz 1914).*
- BOA., (Meclis-i Vükelâ) MV. 200/24 (17 Kânunusani 1331/30 Kasım 1915).*

2.Sürelî Yayınlar ve Basılı Eserler

1332-1333 Senelerinde Anadolu'da ve Suriye'de Çekirgelere Karşı İcra Edilmiş Olan Mücadeleyi Mübeyyin Eserdir, (1334), Dersaâdet, Matbaa-yı Osmaniyye.

- 1334 Muvazene-i Umumiye Kanunu Layihası*, (1334), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Çekirgenin İtlafına Dair Kanun ve Talimat*, (1329), Dersaâdet: Matbaa-yı Hayriye ve Şürekâsı.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1325 Senesine Mahsus Bütcesidir*, (1325), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1326 Senesine Mahsus Bütcesidir*, (1326), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1327 Senesine Mahsus Bütcesidir*, (1327), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1328 Senesinde Meclis-i Umumiyye'nin İctima'ına Kadar Tatbik Edilecek Bütcedir*, (1328), İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1330 Senesine Mahsus Bütcesidir*, (1330), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1331 Senesine Mahsus Bütcesidir*, (1331), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Devlet-i Osmaniyye'nin 1334 Sene-i Maliyesine Mahsus Bütcesidir*, (1334), İstanbul: Matbaâ-yı Âmire.
- Düstûr*, (1332), Tertib-i Sâni, C.5, Dersaâdet: Matbaa-yı Âmire.
- Düstûr*, (1928), Tertib-i Sâni, C.8, İstanbul: Evkaf Matbaası.
- Düstûr*, (1928), Tertib-i Sâni, C.9, Evkaf Matbaası: İstanbul.
- İktisadiyat Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 3, 29 Şubat 1331.
- Resmî Ceride*, No.858:16/V1/1926 - Sayı: 400.
- Takvim-i Vekâyi*, numero 1290 (16 Teşrinisani 1318/19 Kasım 1912).
- Takvim-i Vekâyi*, numero 1291 (11 Teşrinisani 1318/24 Kasım 1912).
- Takvim-i Vekâyi*, numero 2688 (17 Teşrinievvel 1332/30 Ekim 1916).
- Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası*, (1328), Aded, 23, 24, 25, İstanbul: Matbaa-yı Hayriye ve Şükerası.
- Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası*, (1330), Aded 39-40, Dersaâdet.
- Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası*, (1331), Aded 55-57, İstanbul: Matbaa-yı Âmire.
- Ticaret ve Ziraat Nezâreti Mecmuası*, (1332), Aded 58-60, İstanbul: Mabaâ-yı Âmire.

3.Araştırma ve İncelemeler

- Balâmir, S. (1956). *Zararlı Çekirgeler ve Mücadele Metotları*. Ankara: Yıldız Matbaacılık.
- Balamir, S. (1952). Yakın doğuda çöl çekirgesi durumu, *Bitki Koruma Bülteni*, 3, 14-26.
- Bayraktar, H. *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Urfa Sancağı (İdari, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Erlor, M. Y. (2002). Kıbrıs'ta çekirge istilası (1845-1869), *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, 10/1, 195-204.
- Erlor, M. Y. (2012). Osmanlı Devleti'nde Kuraklık ve Kıtık Olayları (1800-1880). İstanbul: Libra Yayıncılık.
- Gökmen, E. (2010). Batı Anadolu'da çekirge felâketi (1850-1915), *Bellekten*, LXXIV/269, 127-180.

- Gönüllü, A. R. (2012). Konya Vilayeti'nde meydana gelen çekirge istilaları (1866-1917), *Tarihin Peşinde*, 4/8, 8-22.
- İhsan et-Tercüman, (2012). *Çekirge Yılı Kudüs 1915-1916*, İstanbul: Klasik Yayınları.
- Özgün, C. (2012). Batı Anadolu'da tarımsal işgücü ve ücretler (1844- 1914), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5/22, 319-331.
- Uvarov, B.P. (1947). *Batı Anadolu'da Fas Çekirgesi Üzerine Ökolojik İncelemeler* (Çev. Sadrettin Seyfi Erkılıç), Bursa, Yeni Basımevi.